

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כח, תשל"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

התעתיק העברי לשמות לועזיים

מאז הינסדה פמוסד עליון ממלכתי ללשון העברית, עוסקת האקדמיה ללשון העברית בהסדרת ענייני הפתיב הנוגעים ללשון העברית. מפעלה הראשון היה התעתיק של שמות עבריים לפתב הרומי, שפורסם כחוק ב"ילקוט הפרסומים" הרשמי בשנת תשי"ז, ומאז חודר והולך לתוך שילוט דרכים, רחובות, תחנות רכבת, וכיו"ב ולפרסומים מטעם הרשויות. פתשכ"ח הוחלט על כללי הפתיב חסר-הניקוד ("הפתיב המלא"), וכתוב זה, שהוא המשמש ב"לשוננו לעם" ובשאר פרסומי האקדמיה, נלמד עתה גם בבית-הספר. פתשל"ה הוסיפה האקדמיה נדבך אחר, הרי הם כללי התעתיק מלועזית לעברית, הפאים להסדיר את הדרך שבה ייכתבו שמות לועזיים, של אנשים, מקומות, נהרות וכו' ושל מוסדות, פשהם מופיעים בתוך דברים מודפסים או כתובים בפתיב חסר-הניקוד. בימים הקרובים תתפרסם החלטה זו ב"רשומות", בהתאם לדרישות החוק משנת תשי"ג, וע"י כך תחייב את כל מוסדות הממשלה להשתמש בפתיב הזה. יש לקוות, שגם עיתונים וספרים ישתמשו בתעתיק זה, שכן הוא בא לפתור בעיה שהטרידה רבים: פיצד לכתוב בעברית שמות לועזיים כך, שהקורא הרואה את השם בפעם הראשונה, ידע לבטא אותו בצורה נכונה.

מושג זה "לבטא בצורה נכונה" טעון הבהרה. מי שלא למד על בורייה שפה מסוימת, עלול להיפשל בניסיון לבטא כמה מהגיקה המיוחדים או בתכונות אחרות הנראות הכרחיות לדובריה, כגון מגנינת המלים בשוודית או בסינית, או הכחפות המאפיין מלים מסוימות בדנית ובבורמית. למדע הפוניטיקה ידועים מאות הגיים, ולכתיבתם המדויקת והחד-משמעית נחוץ אלף-בית פונטי מסובך, שלימוד קריאתו הנכונה מצריך שנים. אין שום עם בעולם, הנוהג לבטא את כל השמות הזרים כמו שמבטא אותם בן הארץ שהשמות מתייחסים אליה. כל עם מבטא שמות זרים פחות או יותר לפי הרגלי לשונו הוא, בזהותו הגיים "מוזרים" עם הגיים ידועים לו בעלי צליל דומה, ובהתאימו את המלים השלמות לחוקי ההגה שלו. הרבה שפות מוסיפות לצורך ביטוי מלים זרות כמה הגיים למערכת הקיימת, כמו שהוסיפה העברית ז', ג', צ' (האחרונה אמנם אינה אלא צירוף של ט+ש). ההתאמה הזאת אינה מתבטאת בכתיב של שפות הפתובות בכתב הרומי, כשהמדובר בשמות מלשון אחרת הפתובה באותו כתב, כי פותבים אותם בכתיב המקורי, והקורא הוא המחויב לעשות את ההתאמות לפי יכולתו. היא מתבטאת רק כשהלשון המקבלת והלשון הנותנת משתמשות בכתיבים שונים — וזה מצבה של העברית, כשהמדובר בשמות מכמעט כל לשונות העולם. במצב זה נעשית ההתאמה על ידי הפותב, לא על ידי הקורא. ישנם במקרה זה שני גורמים נפרדים: שידע הפותב, איך מבטאים את השם בלשון שהוא לקוח ממנה, ושיהיה עקיב ויעיל בבחירת ההגיים של לשונו, כדי שתהיה צורת השם דומה

לצורה המקורית באותה מידה, שמערכת ההגיים של לשונו מרשה זאת.

בשפות הנוהגות בכתיב פונטי — כלומר בכתיב שבו מקביל לכל סימן-כתב הגה אחד ויחיד, ולכל הגה (או יותר נכון: לכל פונמה) יש סימון ברור — מסתיימת הפעיה בהחלטה, כיצד לבטא את השם. בשפות שפתיבן אינו מייצג את מבטאן בצורה חד-משמעית — כגון האנגלית או העברית — נוצרת בעיה נוספת: כיצד לכתוב את השם כך, שהקורא יעמוד בבירור על פונת הפותב. את מבטאן הנכון של מלים עבריות אנו לומדים כחלק מחינוכנו ומהתפתחותנו, אך שם זר, שאינו ידוע לנו מקודם, דורש סימון מלא של מבטאו.

בעית החד-משמעיות בעברית מתחלקת לשני חלקים נפרדים. אחת היא, שלהגיים מסוימים יש יותר מסימון אחד באלף-בית העברי, ולאזויות מסוימות יותר מהיגוי אחד. אך בהשפעתה על פתיב מלים זרות הרי זו במידה רבה בעיה תיאורטית, כי לרוב העיצורים יש לנו בכתיבת שמות זרים ומלים זרות מסורת קבועה למדיי, בחלקה בת אלפי שנים, כגון השימוש בטי"ת ובקו"ף כדי לציין *t*, *k*; בכ"ף (רפה) לציון *ch* הגרמנית או *x* הרוסית; ובתי"ו לציון *th* במלים יוניות ואנגליות. השאלה היחידה שהתעוררה הייתה, כיצד לסמן את ההגה הנכתב בשפות אירופיות *v*, *w*, כי בעברית של ימינו משמשים שני פתיבים: בבי"ת (רפה) ובוי"ו יחידה או כפולה. היה צורך להכריע ביניהם, והוחלט להשתמש בוי"ו בתחילת המלה ובאמצעיתה, ודווקא בוי"ו יחידה, כגון: ואנס, איואן,

ובבי"ת רפה בסוף המלה, ובסמיכות לתנועות הפתוחות באמצעות וי"ו (ו, ו), פגון, לבוב, בובארי.

לעזרה רפה הייתה החלטה קודמת של האקדמיה, שבכתיב חסר-הניקוד מומלץ לנקד ב, פ, פ דגושות, והתקוה, שאכן ירפשו כל בתי הדפוס אמצעים לבצע המלצה זו. כך נתאפשר לקבוע סימון חד-משמעי להגיים הפתוחים ב, פ, ולא להשאיר את הגייתן של אותיות אלה לניחושים פגון זה שהוליד את המבטא השגור "פֶּסְטִיכָל".

הבעיה האמיתית בכל כתיב לשמות זרים טמונה בתנועות. הפתרון מבוסס על ההכרה, שבמבטא העברי של ימינו מבדילים רק חמש תנועות, והן המסומנות בניקוד בפתח, סגול, חירק, חולם ושורק (מיעוט של דוברי העברית מבדיל בין סגול ובין צירי). הוחלט, שגם בשמות זרים יש לציין רק את חמש התנועות הללו, או צירופים ביניהן, ושכל תנועה של לשון אחרת צריכה להיכתב בכתיב המוצע על ידי התנועה העברית הדומה לה ביותר, גם אם זה מביא לטשטוש בין תנועות שונות שבמקור הלועזי. לכן הוחלט לכתוב חירק במקום u צרפתית, ü גרמנית, y פולנית, u רוסית, למרות העובדה שפלשונות ההן יש גם הגה הדומה ממש לזה של תנועת חירק העברית; וכן שלא להבחין בין שלוש התנועות הצרפתיות eu, é, è (ותנועות מקבילות בשפות אחרות), אלא לכתוב את שלושתן סגול. פירי כך מבטא הישראלי הממוצע, והכתיב המוצע הוא בעל מגמה מעשית טהורה. מי שידע להבחין במבטא בין התנועות הלועזיות, ממילא חזקה עליו שידע את השמות, או שראה אותם בכתיבם

המקורי. וכן נקבע, שתנועה מאונפפת בצרפתית או בפורטוגזית תיכתב בצירוף נו"ן אחרי התנועה, כי כך מבטאים אצלנו.

לארבע מחמש התנועות הללו קיים בנוהג של ימינו סימון ברור: א לפתח, י (ובתחילת המלה אי) לחירק, ו לחולם, ו לשוירק. גם בהבחנה בין חולם לשוירק מסתמך הכתיב המוצע על המלצת האקדמיה לנקד תמיד ו, ו בכתיב חסר-הניקוד, ולהשתמש בוי"ו ללא נקודה רק לציון העיצור — דבר המאפשר גם לכתוב רק וי"ו אחת. לסימון תנועת הסגול נאחזה הנעדה שקבעה את הכתיב בנוהג של מספר עיתונים ישראליים. להדפיס אָ בכתיב חסר-הניקוד בשמות לועזיים. אין ספק, שכאשר יתקבל התעתיק החדש בעיתונות ובספרים, ידאגו יוצקי האותיות ומתכנני מכונות הסידור ב"ליינטייפ", ב"מונטייפ" ובהדפסה אלקטרונית, לעיצוב אות אל"ף סגולה אסתטית, ושלא תיצור בעיות ע"י חריגה מן השורה, שלא כפתרונות הארעיים, הנראים לעתים בעיתונות. אז גם לא תהיה שום סיבה להדפיס אל"ף בלתי-מנוקדת במקום שדרושה אל"ף סגולה.

סימון תמידי של חמש התנועות הללו משמעותו, שבכל מקום שאין סימן תנועה בין שני עיצורים יש לקרוא שוא, כגון **בראָזניאַב, זפיגניאַב, בראָזנינסקי, או שם העיר ברנו (Brno)** בצ'כוסלובקיה.

הגיים תנועתיים רבים בלועזית הם דו-תנועות (דיפתונגים). אלה ייכתבו מעתה על ידי צירוף התנועות הנ"ל, כך: **טאונזאַנד, סנאודאַן, פארק לאַין, פארי סואר.** יוצא מכלל

זה רק ההגה שבאמצע השם האנגלי מייק Mike, שייכת גם להבא בצירוף יי — אבל יובדל מן ההגה אֵי, שפיוס יש פותבים אותו יי במלים פגון "טייפ-ריקורדר" (צ"ל טאָיפ־ריקורדאַר), מנהג המביא לידי מבטא משופש ובלפול בין מלים ושמות.

אין פונה לכוף את הפתיב החדש על שמות לועזיים, אשר יש להם מזמן פתיב עברי מופר, פגון ליטה (ולא "ליאטובה"), אמריקה, ורשה, פאריס (ולא "פארי"), לונדון (ולא "לאנדאן"), כמו שגם לא ניטוש את השמות העבריים לארצות, פגון צרפת, ספרד, תימן, או מצרים. גם נמשיך לכתוב בשם כמו קארטאָר את שני הרי"שין שבסוף ההברות, אע"פ שאין מבטאים אותם באנגלית, ולא נשנה את רחוב לינקולן לכתיב "לינקאן". וכמובן, אין להניח, שישתנה פתיבם המקובל של שמות המשפחה היהודיים (פגון: טשרניחובסקי, סמולנסקי, פֶרנר). הצעת הפתיב לשמות לועזיים באה כדי להקל על קריאה מתקבלת על הדעת של שמות חדשים המופיעים בעיתונות ובספרות, ולא להקשות על הקהל על ידי שינוי תמונות פתיב המופרות לפול.

מעל שולחן האקדמיה ללשון העברית

לבקשת קוראים רבים נביא פעם בפעם מדור מיוחד זה, ובו מונחים חדשים וקביעות חדשות של האקדמיה ונימוקיהם בקצרה. ההסברים ניתנים בעקבות הדיונים בנעודות השונות ובעקבות ההחלטות במליאת האקדמיה.

עיצומים = "סאנקציות"

המונח **עיצומים** הוצע לראשונה בנעודה למונחי המשפט כתרגום ל"סאנקציות" כמונח משפטי בלבד. "סאנקציה" (מלאטינית sanctus — מקודש, מאושר) משמעה בלשון המשפט: מתן חיזוק ותוקף להוראה שבחוק או שבחזוה — היינו: אם פלוני, שהחוק או סעיפי החזוה חלים עליו, לא יקיים את ההוראה או שיעבור על האיסור — יאכפו אלה עליו בין בעונש גוף או קנס ובין בדרכים אחרות. מונח זה הושאל גם לתחום המשפט הבין-לאומי והמדיני. מועצת הביטחון של האו"ם, למשל, מוסמכת להטיל "סאנקציות" על מדינה פלונית, אם לא תקיים זו החלטה מחייבת של המועצה. מי כמונו עדים לאיומים ב"סאנקציות" על מדינתנו, הנשמעים חדשים לבקרים מפי שונאינו . . .

והנה מצוי במקורותינו המונח **עיצומים**, הקרוב מאוד במשמעו למונח הנידון. וכך הלשון בירושלמי, בבא בתרא, פרק י', הלכה ח' (ובמקביל בלשון קצרה יותר בירושלמי, גיטין פ"ה, ה"ח): "תני עיצומים, ר' אבהו גבי . . . ר' יונה ור' יוסי לא גבי וכו'". וה"פני משה" מפרש: שנים שנת עצמו זה בזה,

ואמר אחד מהם לחברו: אם לא באתי מכאן ועד יום פלוני, יהא לך בידי כך וכך — הגיע זמן ולא בא, יתקיים התנאי".

המונח התלמודי עיצומים גזור מלשון עצם, שעיקר משמעו חיזוק ותוקף, והיה רווח לפנים בדיני ממזנות לחיזוק התחייבות או הבטחה; הוא קרוב אפוא ל"סאנקציה".

במליאת האקדמיה היו אמנם שהסתייגו ממונח זה, שכן ראו בו במקורו משמע של הבטחה או אסמכתה בלבד; אולם גברו הדעות, שקרבתו המשמעוית של זה ל"סאנקציה" רבה היא, ואף זכות "הנתק" והמקוריות שבשם עיצומים עמדה לו, שנתקבל ברוב דעות כתחליף עברי מקורי ל"סאנקציה" במובנה המשפטי.

ויפוח חריף יותר נתעורר בועדות, ואחריהן במליאת האקדמיה, אם ניתן להרחיב את המונח עיצומים ולהחילו גם על ה"סאנקציות" שפשו לאחרונה בארץ בתחום יחסי העבודה, היינו: נקיטת אמצעי לחץ ומרי שונים מצד קבוצות עובדים, כדי לכפות על המעבידים קיום תביעות מיוחדות, ניסוח סעיפי עבודה חדשים וכדומה¹.

היו שטענו, כי בעצם העברת המושג "סאנקציה" מן התחום המשפטי אל תחום המאבקים של קבוצות לחץ יש משום "חילון", ואפילו "חילול", של המונח המשפטי, ואין "לקדש"

1. דומה, כי השימוש במונח "סאנקציות" ביחסי עבודה הוא המצאה ישראלית "מקורית". נראה, שמקורו בכך, שה"סאנקציות" המדיניות, שהושמעו לעתים קרובות כל כך מעל בימות או"ם כלפי מדינת ישראל, הובנו בתודעתו של אדם מישראל פלחצים ואיומים סתם, שמטרתם להביא לידי ויתורים.

את הגילויים השליליים שבמאבקים הפלפליים שפשו במדינה
ושסכנתם מרובה לכלפלתה. מוטב שנקראם פמות שהם —
"ליחוצים", "איכופים", "טירודים", "מרי" וכדומה (הוצעו
כמה וכמה מונחים).

כנגדם טענו אחרים, כי אין האקדמיה ללשון צריכה לקבוע
עמדה ויחס רגשי לכל מונח שהיא קובעת. לא עליה להחליט,
אם במונח שהיא מניחה יינתן בתוקף המציאות והנסיבות טעם
לשבח או לגנאי, לעדינות או לחריפות. אחרים הדגישו, כי,
אדרבה, יפה כוח העיצומים מפוח "הסאנקציות" לגבי
המאבקים הפלפליים, שכן בעיצומים יש גם מלשון
עצומות, התנצחות וריב ("שנים שנת עצמו בדין",
סנהדרין לא ע"א).

נימוק נוסף, מעשי ומשכנע, לזכות ההצעה השנייה הועלה
במליאה, והוא: אם ייקבעו שני מונחים שונים, האחד
ל"סאנקציה" המשפטית, והאחר ל"סאנקציות" הפלפליות
בשימושן היום-יומי, יביא הדבר למבוכה ולבלבול בפי הדוברים
והפותרים, וסוף ששניהם יידחו על-ידי הציבור, ונמצאת
העברית מקופחת.

בהצבעה שבתום הויכוחים הממציים נתקבלה ברוב דעות
ההצעה השנייה, היינו לקבוע ל"סאנקציה" על כל שימושיה
מונח אחד, עיצומים.

ואף אנו נענה אחריהם ונאחל לכולנו, כי יתמו ריבות
וסכסוכים ומאבקים מן הארץ — ועיצומים עוד אינם.

"אינטרס" בעברית — פיצד?

מהו המונח העברי, ההולם את ה"אינטרס" הלועזי? שאלה זו נידונה אף היא בנעדה למונחי המשפט — כמונח לצורכי חקיקה, והובאה להכרעה למליאת האקדמיה.

אמנם מצוי בלשוננו מימים ימימה מקביל עברי ל"אינטרס", הלא הוא עניין, אלא שהוברר, שאין ה"עניין" עולה בקנה אחד עם המשמע האזרחי-משפטי של "אינטרס".

"עניין" העברי עמוס הוראות ומשמעים רבים מאז ימי המקרא, התלמוד ועד ימינו: עסק, פעולה ("ואבד העשר ההוא בענין רע" "ענין לענות בו"); פרשה, סוגיה ("מעניין לעניין באותו עניין" "שואלין לעניין הפסח"); פירוש, משמע ("דבר הלמד מעניינו", "פקד — והוא עניין זיכרון וביקור"); יחס ("מודה... לעניין קדשים שאינו קדוש"). ובימינו בעיקר פנרדף ל"אינטרס" במשמעו הרגשי-המופשט — סקרנות, תשומת-לב וכדומה ("הדבר עורר עניין רב בציבור", "קראתי את הספר ברוב עניין"), ובמשמע אחרון שימש גם אב לשמות, לתארים ולפעמים: התעניינות, מעניין, התעניינתי וכדומה.

אולם פיצד נביע את ה"אינטרס" לא במובן הרגשי, המופשט, אלא במשמעו האזרחי-המשפטי, המוחש, החומרי?

במשפט כגון "לארצות-הברית יש אינטרסים במזרח התיכון" אין הכוונה לעניין שברגש או בסקרנות סתם, אלא לזיקה, לנגיעה בדבר, שיש עמה תועלת של ממש, ישרה או עקיפה!

או אם החוק פוסל חבר פלוני במועצה מלהשתתף בהצבעה על אישור חוזה שהמועצה עושה עם קבלן, משום שנמצא, כי אותו חבר יש לו אינטרס בחוזה (פגון צד של טובת הנאה לו או לקרובו) — אינטרס, ולא עניין רגשי והתעניינות סתם! והוא הדין במי שנפטר והשאיר אחריו עיזבון, ומודיעים עליו בציבור, שכל מי שיש לו "אינטרס" בעיזבון זכאי לבוא ולטעון. אף כאן מוזמן לא מי ש"מעוניין" סתם, אלא מי שיש לו נגיעה וזיקה של ממש לכך!

בדוגמאות אלה וכיוצא בהן בחיי המסחר והפלפלה, של הכלל או של הפרט, קשה לתרגם את ה"אינטרס" במלה "עניין", "מעוניין" סתם, אלא דרוש מונח חד-משמעי יותר.

בועדה עלו ההצעות זיקה ב- (להבדיל מן "זיקה ל-" שהוא יחס), נגיעה, נוגעות וכדומה.

הצעות אלה ואחרות הובאו למליאת האקדמיה להכרעה. בדיוני המליאה נגולה בעיה זו לכל היקפה.

הדעה הרווחת בדיוני המליאה הייתה, כי אמנם רב עומס המשמעים על מלת "עניין", אולם גם ה"אינטרס" הלועזי אינו חד-משמעי, והוא יוצא לכמה וכמה טעמים, וביניהם אף ליחס הרגשי לדבר ("בחורה זאת יש לה אינטרס רב בשירה", "שאלה שיש בה אינטרס ציבורי" — משפטים לקוחים מתוך מילון אנגלי!). אל נא נחדש אפוא גם אנו מונח חדש, ונסתפק ב"עניין" הרב-משמעי, ונבינו לפי הקשרו.

לעומתם רבו השוללים את ריבוי המשמעים, ודרשו יתר בהירות ושקיפות במונח המשפטי, אף הובאו דוגמאות להבלטת

הדו־משמעות והזרות שבמשפט מעין זה "אנגליה יש לה עניין
(= מעוניינת). שהעניינים שלה באפריקה לא
ייפגעו" . . .

בסיכומו של הדיון נדחו בהצבעות ההצעות ליצירת מונח
עברי חדש מעיקרו ל"אינטרס" המשפטי — שאינו עניין
חדש וכבר היה לעולמים — ונתקבלה ההצעה להשתמש לכך
בצירוף העברי המקובל פלשון, נגיעה פ- ("פלוגי נוגע בדבר",
"יש לו נגיעה בחוזה"), המדגיש את הצד החומרי שב"אינטרס"
הלועזי.

עם קבלת החלטה זו לא נדחו כל המשמעים האחרים
הרווחים בספרות ובדיבור במונח עניין על כל הסתעפויותיו.